

német nyelvet az elemi iskolából és tágabb otthont szerezhettek abban a sokat emlegetett nemzeti geniusnak.

Abban a pillanatban azonban, a midőn a mostani reáliskolák nélkülözhetőségét kimondjuk és azt valószínűsítjük, dűledezik a gymnasiumok épülete, mely a görögpótló kísérlet által úgy is erősen megingattatott. Az a 300, sőt most már 400 ifjú, a ki az újabb időben felsőbb technikai tudományokra adja magát, s a kiknek több mint fele kerül ki a gymnasiumból, külön helyet kérne magának az új egységes középiskolában, ha nem is mindjárt a középiskolai tanítás alsó fokán, hanem a legfelsőn mindenesetre, és kérelmek méltányos volna, Hogy miként teljesítenők, arra nézve már is bő anyagot hordtak össze e társaság tagjai; én most egy csekélynek látszó tényből kiindulva nagy vonásokban arra mutattam, hogy tanügyünk reformját nem intézhetjük el részlegesen; a reformnak az egész vonalon meg kell kezdődnie és kiváló figyelemben kell részesítenünk a közép szakiskolákat, mert ezeknek még nincsen multjuk és így nem venni hamar észre a hibát. De arra is kell törekednünk, hogy a reform nagyobb költséget ne kívánjon, mint a mostani állapot — nem számítván ide az új alkotásokat — különben hajótörést szenved minden kísérletünk. MAURITZ REZSŐ.

A HÁZI NEVELÉSRŐL.*

III.

Mai előadásomban áttérek a házi nevelés második főcsoportjához, a házi oktatásnak tárgyalására.

Szükséges, hogy itt is mindenekelőtt pontosabb fogalmat szerezzünk magunknak arról, hogy mi tulajdonképen az oktatás helye a nevelés egészében. E célra ismét a mi általános formulánkhoz akarunk fordulni, melyet az egész nevelés feladatának meghatározására megállapítottunk. E formula szerint a nevelés az ember személyiségéhez fűzött erkölcsi értékű javak átadása nemzedékről nemzedékre oly célból, hogy a nevelendő nemzedék megállja helyét azon erkölcsi világban, melyben született. Kérdeznünk kell tehát első sorban, hogy melyek azok az erkölcsi értékű javak, melyeknek átadása specialiter az oktatás feladata?

* Szabad-lyceumi előadás.

Hogy e kérdésre helyes feleletet kaphassunk, nézzük meg kissé közelebről formulánk második részét, mely azt mondja, hogy oly erkölcsi értékű javak átadásáról van szó, melyek a nevelendő nemzedéket arra képesítik, hogy tökéletesen megállja helyét azon erkölcsi világban, melybe született. Magától érthető, hogy a jelzett célra első sorban az szükséges, hogy a növendék ismerje azt az erkölcsi világot, melybe született, azaz megismerje, megértse, egész érdeklődésével felölelje azt a világot, melybe jut, megismerje, megértse korának, az őt környező emberiségnek egész lelki tartalmát.* Az emberiség, illetőleg egy bizonyos nemzedék lelki tartalma pedig természetesen az emberiség egész multjának műve és eredménye. E lelki tartalom fejlesztésén, gyarapításán dolgozott és dolgozik mindörökké az emberiség, és ebbeli munkájának, törekvéseinek, jó- és balsikereinek összességét nevezzük az emberiség művelődésének, culturmunkájának. E művelődési munkának megismertetését, a növendék lelkével való átértetését és átéreztetését: ezt kell az oktatásnak elvégeznie. Az emberiség e culturmunkájának ismerése, egész érdeklődésünkkel való felkarolása, ez az, a mit közönségesen műveltségnek szoktunk nevezni. A milyen sokoldalú az emberiség művelődése, culturmunkája, ép oly sokoldalú lehet természetesen műveltségünk is. E sokoldalúság egyenesen kelléke a műveltségnek, mert a műveltség az egész művelődés iránt való érdeklődés kielégítése, maga az emberiség művelődése pedig, tudjuk, kiterjed az egész létező világ legeslegkülönbözőbb jelenségeire: a természeti élet tényeire ép úgy, mint a történelmi és társadalmi életéire, a moralis világra ép úgy, mint az æsthetikaira, a véges emberi lét korlátainak szabályozására ép úgy, mint a nagy mindenség vezető szelleméhez való felemelkedésre. S a mi erkölcsi értékűt az emberiség művelődése e különböző tereken teremtett: mindennek megismerése és átértése tartozik a műveltség körébe. Művelt ember e szerint az, a ki megérti az emberiség szellemi munkáját minden téren, megérti mindenekelőtt kora szellemi világát. Az ily értelemben vett műveltség átadását mondhatjuk az oktatás specialis feladatának.**

* L. Kármán: «A pädagogia alapjai és felosztása». A magyar királyi tanárképzőintézeti gyakorló főgymn. értesítője az 1889/90. évszokról. 7. l.

** V. ö. Kármán: «Az oktatás és a tanterv elméletéhez». A m. kir. tanárképzőintézeti gyakorló főgymnasiumnak értesítője az 1890/91. évszokról.

E szerint, hogy megmondhassuk, mit kell oktatnunk, mit kell az oktatásnak nemzedékről nemzedékre átadni, a műveltség tartalmát kell elemeznünk. Nem lehet itt feladatunk ez elemzést önök előtt részleteiben elvégezni, csak az elemzés eredményeit, a mint az oktatás elmélete őket egybeállítja, kívánom önök elé terjeszteni, hogy így bizonyos áttekintést nyerjünk az oktatás egész birodalmán.

A műveltséget tartalma szerint a következő öt főágra oszthatjuk :

1. Irodalmi.
2. Természeti.
3. Történelmi.
4. Művészeti.
5. Vallási műveltség.

Ennek megfelelőleg az oktatás is, mint a műveltség tartalmának átadása, a következő öt főágra oszlik : 1. Irodalmi ; 2. Természeti ; 3. Történelmi ; 4. Művészi és 5. Vallási oktatás.

Jóllehet e nevek eléggé mutatják, mi értendő rajtuk, mégis, minthogy egyiket-másikat közülök bővebb vagy esetleg szűkebb értelemben használom, mint közönségesen szokás, kell, hogy kissé közelebről megvizsgáljuk e nevek jelentését.

Hogy irodalmi oktatáson mit értek, azt sokáig magyarázgatnom nem kell. Tudjuk, hogy az emberi művelődés legfontosabb eszköze a közlés, a szóval és írásban való közlés. Az utóbbi természetesen a műveltség folytonosságának, az emberi művelődés tartalmának átadása szempontjából a fontosabbik és ezért utána nevezük el az egész csoportot. E közlésre vonatkozó tények ismerete, mint ilyen, már maga is teszi a műveltség tartalmának egyik fő alkotórészét. S így mindaz, a mi az emberiség közlésének tényeivel összefügg, helyet foglal az irodalmi rovatban, tehát a tulajdonképi irodalmi oktatás mellett maga a nyelvi, beszédre és írásra vonatkozó oktatás.

A természeti oktatás csoportjába tartozik minden, a mi a természeti világ anyagára, vagy alakjára vonatkozik. A természet anyagára vonatkozó műveltség körébe tartozik tehát a szűkebb értelemben vett természettudományi (természettudományi, fizikai, kémiai stb.) műveltség mellett még a földrajzi műveltség is. A természet alaki jelenségeire vonatkozó műveltség az, a mit röviden matematikai műveltségnek szoktunk nevezni, azaz a termé-

szetnek térben, időben és számban való jelentkezésére vonatkozó műveltség.

A történelmi oktatás kiterjed mind arra, a mit az emberiség történelmi életének szoktunk nevezni, még pedig szintén anyagára is, alakjára is. A történelmi élet anyagával foglalkozik a szó szorosabb értelmében vett történeti (társadalmi, politikai) oktatás, a benne mutatkozó formákkal és azoknak törvényszerűségével foglalkozik az erkölcstani oktatás.

Hátra van még a fentebbiek szerint az oktatás két csoportja, melyeket sokan nem vesznek külön csoportnak, hanem beosztják őket az előbbi három csoportba.* Így a művészeti oktatás nagy részét, melyet első sorban a természeti világ alaki jelenségei érdekelnek, a természeti oktatás csoportjába, némely ágait (zene, ének stb.) pedig a történelmi és irodalmi oktatás csoportjába sorozzák. Ez a szigorúan logikai osztályozás szempontjából helyes is, de én itt, különös tekintettel a házi oktatásra, melyben a művészeti oktatásnak külön kiváló helye jut, de egyébiránt arra is, hogy a művészeti oktatás mint külön csoport követel magának helyet korunk művelt köztudatában, külön csoportnak veszem. A vallásoktatást is mellőzik néha, mint külön oktatáscsoportot, a mennyiben joggal rámutatnak arra, hogy a vallásoktatás tulajdonképen centruma és egyszersmind végpontja mindennemű oktatásnak, az irodalmi oktatásnak ép úgy, mint a természetinek, ennek pedig ép úgy, mint a történelminek. S ez tagadhatatlanul igaz is. Hiszen ki tudná az irodalmi oktatásból kihagyni azokat az irodalmi műveket, melyek telve vannak az emberiség vallásos gondolataival, vagy ki tudna a természetről tanítani, a nélkül, hogy rámutatna arra a végső nagy harmoniára, mely e világban mutatkozik, és ki tudna különösen történelmet tanítani, a nélkül, hogy ama egységes szellem megsejtésére és megértésére nem akarna vezetni, mely a népek történetét irányítja? De mindemellett szükségesnek láttam a házi oktatás szempontjából, melyben a vallásnak sajátos jellegű köre jut, külön csoportnak tekinteni a vallásoktatást is.

E bevezető megjegyzések előrebocsátása után nem maradna egyéb hátra, mint hogy végigmenve e csoportokon, mindegyikre nézve megbeszéljem a ház teendőit, még pedig előre kitűzött pro-

* L. Kármán: «Az oktatás és tanterv elméletéhez» i. h.

grammunkhoz hiven külön az iskolaelőtti, és külön az iskolamelletti korszakban.

De mielőtt így csoportonként a részletekbe bocsátkoznám, még néhány általános utmutatást akarok adni az az egész házi oktatásra nézve.

Mindenekelőtt szemmel kell tartanunk itt is, a mit az egész házi nevelésre nézve irányadónak mondtunk, hogy ennek körébe vág mindaz a nevelésben, a mi egyéni vagy családi jellegű, vagy a mi pl. technikai okokból is egyéni elbánást kíván. A vezető szempont tehát itt is az, hogy a mi közös oktatás tárgya nem lehet, vagy mert nem a közös nemzeti műveltség alkotó része, vagy mert sajátos természeténél fogva nem sajátítható el közös tanítás útján: azt a háznak kell, ha szükségét látja, a maga körében elvégeznie.

Az iskolaelőtti korszakban általában arra kell törekednünk, hogy a ház, a család körébe eső mindennemű tapasztalatok útján az oktatás minden ágában előkészítsük a közös iskolai oktatást. A gyermekeknek mindig úgy a természeti, mint az irodalmi és művészeti oktatás céljaira bizonyos egyéni tapasztalatokat kell már a házból az iskolába hozniok, és ezen egyénileg különböző tapasztalatok lesznek aztán első építőkövei a közös oktatásnak, azaz a közös műveltség felépítésének.

A mi pedig az iskolamelletti időt illeti, itt az a feladat jut a háznak, hogy a miről biztosan tudja, hogy az iskola el nem végzi és el nem végezheti, de a mi az egyéniségre, a családra, a felekezetre nézve fontos, azt pótolja a maga körében. E pótlást azonban csak az iskolától végzett munka kellő respectálása mellett szabad a háznak folytatnia, és az iskola munkája iránt való e kellő tisztelettől nem szabad magát eltérítenie semminemű, egyéni tehetségre, későbbi hivatásra vagy családi szokásra való tekintetek által.

Hogy a ház mindezt kellően végezhesse, t. i. az iskolát megelőző előkészítést is, az iskolát kísérő pótlást és támogatást is: e célra mindenekelőtt szükséges, hogy a ház tudja, mit tesz és mit nyújt az iskola. Azt hiszem, hölgyeim és uraim, kétségünk sem lehet az iránt, hogy minden szülőnek, minden művelt szülőnek, illetőleg házi nevelőnek kötelessége nemcsak általánosságban tudni, hogy az iskolában latint, görögöt, irodalomtörténetet, szám- tant, mértant, földrajzt stb. tanulnak, hanem kötelessége egész pontosan, részletesen tudomást szerezni arról, hogy mind e tan-

tárgyakból mit nyújt az iskola a maga 4 éves, 6 éves vagy 8 éves cursusában, hogy mily szellemben neveli a gyermeket, mely eredményekre törekszik, és milyen ösztönzést ad neki. Az iskolák tantervei és utasításai nemcsak az iskolák számára legyenek írva, hanem a szülők és házi nevelők számára is. Ne értsék be ezek pusztán saját iskolaidejükből való halovány emlékekkel, és ne ezek szerint mérjék a gyermekek iskolai oktatásának eredményéről való felfogásukat, hanem ne kiméeljék maguktól azt a fáradságot, hogy a gyermeküktől látogatott iskolára vonatkozó tanterveket, értesítőket és utasításokat tanulmányozzák. Attól tartok, hogy a sok szülő, és pedig művelt szülő között, kik gyermekeiket iskolába járatják, csak nagyon kevesen vannak, kik ezt megteszik, pedig ez nem is oly nehéz dolog, mint első pillanatra látszik. S ép azért, minthogy nem teszik, van aztán az, hogy sok szülő folytonosan panaszkodik az iskolára, mondogatva: «ezt sem tanítja, azt sem tanítja, pedig én tanultam, mikor iskolában jártam». Meglehet, hogy nem tanítja, de tanít helyette mást, és mindenesetre van oka, előre módszeresen megállapított oka, hogy ezt miért tanítja, amazt pedig miért nem. S erről a szülőknek vagy házi nevelőknek, a mennyire módjukban van, előre kell tudomást szerezniök, már azért is, hogy ha egyik vagy másik egyéni okból szükségesnek látják, tervszerűen pótolhassák az iskola munkáját, és ne csak utólag meddő panaszokra fakadjanak.

Ezen általános természetű kívánságok előadása után hadd térjek a részletekre.

Nézzük tehát mindenekeelőtt az előbb felsorolt oktatáságak között az elsőt, melyet irodalmi oktatás névével jelöltünk.

Ez az iskolaelőtti korszakban természetesen kizárólag csak nyelvi oktatás lehet, azaz beszédre való oktatás. Ezt is már jó korán, körülbelül a harmadik évtől kezdve, de korábban is, egészen tervszerűen lehet üzni, és nem kell csupán a véletlenre bízni a gyermek szókincsének gyarapítását és beszélőképességének gyakorlását. Közölni kell vele minden környezetében levő tárgy és a háiban előforduló cselekvés nevét, még pedig nagy gonddal ügyelve arra, hogy a legnagyobb pontossággal tudja azon név értelmét, melyet használ. Sokszor találhatunk gyermekeket, kik hosszú ideig 10—15 éves korukig is használnak bizonyos neveket, de pontos értelmüket nem tudják, es csak véletlenül, mikor a nyelvi kifejezés finomabb árnyalatáról van szó, tűnik ki, hogy sohasem

tudták a név pontos értelmét. Nem is sejtik, azt hiszem, hölgyeim és uraim, hogy tervszerű beszédreoktatás nélkül mily szőszegénységben nőnek fel gyakran gyermekeink és mekkora szőszegénységgel jutnak gyakran iskolába is. Több évvel ezelőtt megvizsgálták Berlinben, másutt is Németországban, és újabban Amerikában is, hogy mekkora az először iskolába jövő gyermekek szőbősége, és kitünt, hogy a gyermekek meglepően nagy része nem hallotta a legközönségesebb szókat, vagy ha hallotta is, nem tudta értelmüket. Falusi gyermekek a maguk módjára, városiak a magukéra egyaránt bámulatatos tudatlanságot mutattak e téren, és az elemi iskolák, de még a középiskolák tanítói is napról-napra tanui lehetnek a műveltebb családok gyermekei részéről is a legmeglepőbb gyámoltalanságnak a nyelvi kifejezésben. E bajon pedig a gyermek harmadik évétől hatodik évéig folytatott tervszerű eljárással könnyen segíthetünk. Fontos dolog e célra, hogy a gyermekekkel mindig lehetőleg correctül beszéljünk, és magunknak, a mennyire tőlünk telik, hanyagságot ne engedjünk meg. Ügyelnünk kell erre mind a kiejtés, mind a szófűzés és mondatkötés szempontjából is. Nagyon kell azonban arra vigyáznunk, hogy a mit a gyermeknek mondunk, az lehetőleg egyszerű, világos, könnyen érthető legyen, és sohase halljon tőlünk vele szemben olyant, a minek szótartalmát emlékezetébe vési ugyan, de a nélkül, hogy a benne rejlő gondolatokat is megérthetné. A gondolat nélkül való, phrasisos beszédhez igen könnyen szokik így a gyermek. A saját magam legujabb tapasztalatából mondhatok erre nézve egy esetet. A minap beszélgettem egy 6—7 éves fiucskával, kit környezete nem tart valami nagyon intelligensnek, és a ki ugylátszik, tényleg nem az. A gyermek beszélgetés közben a szőnyegre mutat, a melyen két különböző rajz volt látható, és azt kérdezi tőlem, melyik szebb. Azt mondom az egyikre mutatva: ez. A kis gyermek erre azt viszonozza: «Az izlés dolga, a kinek tetszik, annak szép, a kinek nem tetszik, annak nem szép». Ezt mint egy papagály, gyorsan és kifejezés nélkül mondta el a gyermek. Meglehet, hogy ha ott lett volna a gyermek anyja, sugárzott volna az örömtől fia bölcsesége miatt, a ki oly okosan beszélt, mint egy «öreg». Mondhatom, én valósággal elszőrnnyülködtem a papagályos, utánacsacsogott bölcseségen, melyet a gyermek, ugylátszik, sokszor hall valamelyik családtagtól, mert néhány percz mulva újból kérdezte más két tárgyról, melyik szebb, és be sem várva feleletemet, gyorsan

pergő hangon újból eldarálta mondókáját: «Az izlés dolga, kinek tetszik, annak szép, kinek nem tetszik, annak nem szép.» Óvakodjunk, kérem, nagyon is óvakodjunk tőle, hogy gyermekeinknek ilyen, tőlük meg nem érthető phrasisokat mondjunk: ők megtanulják e phrasisokat, valahogyan alkalmazni is tudják, úgy mint sok, gondolattól üres ember az idézeteket, de nem gondolnak mögöttük semmit. Beszélni pedig olyant, a mi mögött nem gondolunk semmit, a legnagyobb veszedelmek egyike, annál nagyobb, minél szebbnek, sententiosusabbnak, pointírozottabbnak hangzik az, a mit mondunk.

De ha nem is szabad a gyermekkel tulságos szépen, mesterkélten, czikornyásan beszélnünk, azért még nem kell a másik végletbe esnünk, és tulságosan engednünk az ő gyengeségének, és semmiesetre sem szabad nagyon sokáig azon gögicsélő gyermekszobanyelven beszélni vele, melyet különösen a dadák szeretnek tulságosan hosszú ideig művelgetni. Ép oly kevéssé szabad kiejtési hibáit utánoztatva vele beszélnünk, pl. vele együtt selypitenünk stb. Egyáltalában lehetőleg meg kell a gyermeket őrizni attól, hogy a rossz hangot vagy rossz kifejezést hallja. Ha maga mond valami hibásat, javítsuk ki, de mindig csak rögtön a helyest mondva, nem pedig a helytelent még egyszer ismételve.

Még egyre kell az iskolaelőtti korszak nyelvoktatását illetőleg figyelmeztetnem, és ez az, hogy körülbelül a 10-dik évig (de minél tovább, annál jobb) ne tanuljon a gyermek hazai nyelvünk mellett más nyelvet. A legtöbb esetben megrontjuk, esetleg örök időkre megrontjuk a gyermek beszélő és íróképességét, ha nagyon korán két vagy háromnyelvűvé teszszük a beszédjét. Erre nézve különböző igen fontos tapasztalatokra utalhat a nevelés tudománya. Nemcsak azon számos egyéni tapasztalatokat értem, melyeket egyes házi nevelők vagy iskolai tanítók is tettek olyan gyermekeken, kiket tulságosan korán kényszerítettek több nyelv tanulására, hanem nagyobb szerű, általánosabb tapasztalatokról oly vidékekre és városokra nézve, melyeknek sajátos helyzeténél fogva szülőtteiknek már korán kell két vagy több nyelvet beszélniök. Így pl. tény, hogy az országok határvidékéről, a hol a gyermekek már korán kényszerülnek két vagy több nyelv beszélésére, sohasem vagy csak nagy ritkán támadnak igazi nyelvgeniek; azaz nagy írók — «nagy írókat» mondtam, a mit természetesen nem szabad összetéveszteni nagy gondolkodókkal vagy tudósokkal.

Nagy írók, a stílus, azaz a nyelv nagy mesterei, kik magát a nyelvet fejlesztik és tovább viszik, majdnem mindig oly vidékekről valók, melyeken csak egy nyelv uralkodik. Hasonlóképen rámutattak arra is, hogy a vidék több nyelvgeniet teremt, mint a fővárosok, a melyekben a gyermekek természetesen már korábban hallanak több nyelvet. Mindez, az egyéni, nagyszámu és szintén nagyon megbízható tapasztalatokról nem is szólva, nagyon gondolkodóba ejtheti a szülőket, és megóvhatja őket attól, hogy azért a kétesbecsü eredményért, hogy a gyermek 6, 8 vagy 10 éves korában két vagy három nyelvet fogyatékosan beszéljen, kockára vessék azt, hogy egyáltalában valaha csak egyet is igazán jól és hamisítatlanul beszéljen. Hogy mennyi veszedelem, a gondolkodásra is visszaható veszedelem van abban, ha a gyermek már igen korán hozzászokik ahhoz, hogy valamely szót egy más nyelv szava által magának megmagyarázzon, a helyett, hogy jó ideig kizárólag csak a tárgyak és tények szemlélete útján magyarázza meg magának: arról most nem szólhatok többet.

Ezek főbb mondani valóim a házi nyelvoktatásra nézve az iskolaelőtti időben.

A tulajdonképi irodalmi oktatás az iskolaelőtti időben csak a legeredetibb népmesék elbeszélésére és néhány gyermekdal betanultatására szorítkozhatik. Ezekre nézve sem kell a dolgot erőlkölni és semmiesetre sem szabad a gyermeket korán reproductióra azaz a hallottaknak előadására kényszeríteni.

Sok feladat háramlik a házra az iskolamelletti korszakban úgy a nyelvi, mint a szó szorosabb értelmében vett irodalmi oktatás terén. A mi az elsőt illeti, a nemzeti nyelvben való oktatást a 10—12-dik évtől kezdve bátran egészen az iskolára bízhatjuk, míg a modern idegen nyelvekben való oktatás mindinkább a ház feladatává lesz.

Ezt ugyanis, az idegen élő nyelvi oktatást — mint bátran állíthatjuk — az iskola egyáltalában nem végezheti el, azaz nem végezheti annyiban, hogy az iskola magában véve nem taníthat meg senkit németül, francziául vagy angolul beszélni. Nem teheti ezt sok okból, melyek közül itt csak egyet akarok felemlíteni, t. i., hogy az iskolai tanítás közös tanítás lévén, nem foglalkozhatik külön minden egyes tanulóval. Nyelvet beszélni pedig csak úgy lehet megtanítani, illetőleg megtanulni, ha a tanulónak lehetőleg sok alkalma van a beszédre. De az iskola, ha szabad volna is minden

tanulóval egyenkint foglalkoznia, alig juttathatna egynek-egynek többet, mint 3—4 órát az esztendőben, ez pedig természetesen nagyon is kevés. Az idegen nyelvek beszélésének kérdését csak a ház oldhatja meg a maga körében, de neki is csak lassan, fokonként kell eljárnia. Nem szabad új nyelv tanításához kezdenie, mielőtt a növendék nem biztos a régiben. Átlag három évre tennem egy-egy idegen nyelv tanulásának cyclusát. Körülbelül a 10-dik évtől a 13-dikig kellene a gyermeket németül tanultatni, a 14-től a 16-dikig francziául és a 17-től a 19-dikig angolul. A tanítás tökéletes befejezését minden idegen nyelvben csak attól várhatjuk, ha a növendéket bizonyos időre oly vidékre küldjük, a hol az illető nyelvet beszélik.

Fontos teendői vannak a háznak az iskola mellett az irodalmi oktatás dolgában. Erre nézve ugyanis az iskolai munkának a kellő házi olvasmányokkal való kísértetése a ház főfeladata. A mi ezt illeti, csak azt ajánlhatom, hogy a házi olvasmány lehetőleg nyomában járjon az iskolai olvasmánynak, még pedig úgy magának a nemzeti irodalomnak területén, mint az idegen, a házban külön oktató irodalmakban is. A mikor az iskola meséket olvas, olvastasson a ház is meséket, a mikor az mondákat olvastat, olvasanak a gyermekek is otthon mondákat, a mikor amaz eposokat vagy drámákat, legyen a házi olvasmány is epos vagy dráma stb. Nagyon egyszerű recept ez, és mellette nem kell, mint sokszor teszik, külön anathemát mondani a regényre. Az iskola,* még a gymnasium sem olvas regényt, legfeljebb egyik-másik korrajz tekintetében érdekes novellát vesz fel programjába, és ezért a ház sem fog, ha a fentebbi utmutatást követi, azon veszedelembe jutni, hogy sok regényt olvastasson. Egyébiránt az a regényolvasás egészben véve nem oly veszedelmes dolog, mint sokan hirdetik, és semmiesetre sem veszedelmes azért, mint némelyek, különösen prude gouvernantok hiszik, mert bennök «szerelemről» van szó. A szerelem természetesen ép oly szent, tiszta és nagy érzés, mint

* Már miután szabad-lyceumi előadásaimat megtartottam volt, értesültem arról, hogy egy fővárosi leányiskola igenis olvas növendékeivel az iskolában egy Jókai-féle regényt, igaz, hogy a legjobbak egyikét. Nekem a fentebbi állítás kimondásakor mindenekelőtt a gymnasium lebegett szemem előtt, és nem gondoltam, hogy ép leányiskola, melynek a bonyolódottabb lelki processzusok elemzésétől talán még inkább kellene tartózkodnia, fog rám czáfolni.

a hazaszeretetet, vagy emberszeretetet, és róla a gyermeknek, ki ez érzést megtestesítve látja szülei frigyében, ép úgy szabad hallania, mint bármely más nemes emberi érzésről. Ha mi nevelők mégsem szeretjük a regényt nagyon korán a gyermek kezébe adni, ez csak azért van, mert a regény rendesen egész életet vagy legalább is nagy életrészletet mutat be rendkívüli érzésbonyodalmakkal, melyeket a gyermek egyszerű lelke meg nem érthet. Már a dráma is mutat eléggé bonyolódott lelki életet, és evvel be is érthetjük, mint tetőponttal, az iskolai idő alatt. Legfeljebb egy pár rendkívül világos, átlátszó cselekvényü regényt adhatunk már ez idő alatt is fiu- és leánynövendékeink kezébe.

A mitől azonban határozottan óvnom kell, jobban, mint az igazi nagy regényektől, az a Cooper és Jules Verne-féle regények kivételével minden ú. n. gyermekregény, ide számítva még a Franz Hoffmann, Nieritz, Schmidt stb.-féle német ifjúsági elbeszéléseket is. Valóságos rossz regények ezek, igaz, hogy szerelem nélkül, de egyébiránt a legrosszabb fajtából, telve álsentimentalismussal, mesterkéltnem igaz helyzetekkel és köznapi erkölcsi tanulsággal. Egyébiránt, a mikor a szülék házi olvasmány dolgában nem tudnak eléggé tájékozni, jól teszik, ha az iskolához fordulnak felvilágosításért.

Evvel végére értem a házi oktatás első főcsoportjának, az irodalmi oktatásnak megbeszélésének. Nézzük most a következő csoportot, a természeti oktatást.

A természetre vonatkozó oktatás körébe tartozik, mikép mondtuk, a földrajzi és a szűkebb értelemben vett természetrajzi oktatás, az utóbbiba beleszámítva még bizonyos technológiai ismeretek közlését is, valamint a matematikai oktatást is.

A mi mindenekelőtt a földrajzi oktatást illeti, erre nézve igen sokat tehet a ház az iskolaelőtti időben. Az egész földrajzi oktatásnak ugyanis — ez ma már általánosan elfogadott oktatási elv — ama földből kell kiindulnia, melyen a gyermek él, még pedig nemcsak a gyermeknek a szó tágasabb értelmében vett hazájából, hanem egyenesen ama környékből, illetőleg helységből, melyben a gyermek él. Külön nevet is adtak a földrajz ez alapvető tanulmányának, és szülőföldismertetésnek vagy honismertetésnek nevezték el. Mi nekünk itt a ház iskolaelőtti feladatának szempontjából e honismertetésre nézve még tovább is kell visszamenünk, mint csak a gyermek szülővárosára. A honismertetésnek,

ha úgy szabad szólnom, az otthon ismertetésén kell kezdődnie: a gyermekkel mindenekelőtt legszűkebb otthonát kell teljesen megismertetni, ebben kell neki pontosan tájékozni tudnia. A gyermek első otthona természetesen maga a gyermekszoba. S ennek beható ismertetéséből kell is az első földrajzoktatásnak kiindulnia. Kell, hogy a gyermek már igen korán jól leírni tudja a maga szobáját. Tudnia kell, ha nincs is bent a szobában, hány ajtója, hány ablaka van a szobájának, hová vezet amaz, merre tekint emez, merre hosszabbak, merre rövidebbek szobájának falai, hányat kell lépnie, míg szobáját hosszában vagy szelvében bejárja, milyen színű a kárpítja, van-e kép szobájában, hány van, és körülbelül mi van rajtuk, hol áll az ágya, az asztal, a székek stb. Mindezt pontosan kell tudnia, sőt kellő szavakkal kifejezni is bírnia. Későbbben kell leírni tudnia az egész lakást is: hová süt a nap délelőtt, hová délután, melyik a legnagyobb, melyik a legkisebb szoba a lakásban, melyik a leghidegebb, melyik a legmelegebb, melyik a legszellősebb; lassacskán egész pontosan kell a lakást tájak szerint leírni tudnia, előbb csak jobb és bal irány, majd pedig az égi tájak: kelet, nyugat stb. szerint is. Idővel az egész házat kell, a mennyre lehet, megismernie, emeleteinek, udvarainak, kapuinak, folyosóinak, lépcsőinek számát, és egymáshoz való fekvését. A gyermek mindezt játszva, szívesen tanultatja és megszerzi vele a helyi tájékozódás olyan fokát, melylyel — számos tapasztalatomra hivatkozhatom — sok felnőtt ember sem bír. Fokozatosan előrehaladva, mindenesetre azonban még az iskolaelőtti korszakban, meg kell ismernie a gyermeknek a maga utcáját, tudnia kell, hol van két-, hol háromemeletes ház, hány mellékutca torkollik az ő utcájába, minő középületek, minő boltok vannak benne stb. Némileg talán még az egész városrészszel is megismerkedhetik a gyermek az iskolaelőtti korszakban. Szemem előtt itt természetesen a főváros viszonyai lebegnek; a falusi gyermek oktatására vonatkozó módosulásokra aztán könnyen lehet következtetni, a mennyiben itt természetesen már víz, mező, rét stb. is igen korán lép a földrajzi ismeretek körébe.

Az iskolába jutva ott tanulja meg a gyermek először egész városa és vidékének földrajzát. Erre nézve is kell a családnak mindennapi sétáin kiegészítenie az iskola munkáját. Míg az iskola első földrajzi oktatása magának az iskolaépületnek közös középontjából kiindulva, ahhoz való viszonylagos fekvésében ismerteti

a várost, addig a házi oktatás mindig újból visszatérhet a családi lakóházhoz, mint a tájékoztatás középpontjához. Majd kisebb-nagyobb családi kirándulásokon tágulhat a gyermek földrajzi látóköre hegyek, völgyek, folyók, hidak stb. pontos megismerésével. Esetleges nyári tartózkodások nagyban hozzájárulhatnak a gyermek geographiai műveltségének gyarapodásához, csak ne felejtjük el soha, hogy erről is kell gondoskodnunk. Attól pedig ne tartsunk, hogy ilyennemű oktatás által megfosztjuk a sétákat, kirándulásokat vagy vacatiós utazásokat mulattató, üdítő jellegüktől. Annak az itt szóban forgó oktatásnak természetesen nem kell pedansnak, tolakodónak lenni, hanem feltűnés nélkül mindig kísérheti a gyermek lépteit. S ez alkalommal szeretnék a vacatiós utazásokra nézve is egy kis megjegyzést tenni. Tudvalevő és sokszor elpanaszolt dolog, hogy hazánk jobbmódu családjai a külföldet, különösen Ausztria Alpeseit, keresik fel nyaranta. Legyen szabad nekem is e helyen a gyermeknevelés szempontjából hangoztatnom tiltó szavamat e kóros divat ellen. A családok nyári tartózkodásai, a vacatiós utazások egy kis jóakarattal szépen elvégezhetnék a haza földje megismerésének fontos feladatát az iskolázás 8 vagy akár csak 6 éve alatt is. Úgyes váltakozással majd az északi Kárpátokban, majd a Dunán túl, a Balaton közelében, majd Erdélyben stb. nyaralva, lassanként megismerhetné a gyermek az egész magyar földet. A hazaszeretet egyik főfeltétele a hazaismeret és ennek kellő előmozdítása első sorban a családnak fontos és épenséggel nem elvégezhetetlen feladata. Magam is ismerek családokat, és nem épen a legjobb módúak közül, kik igenis ilyennemű pædagogiai szempontból választják nyári tartózkodásuk helyeit. S azt hiszem, ez nem a legutolsó szempont.

Ennyit a ház teendőiről a földrajzi oktatás dolgában.

Sokat tehet a ház, még pedig már igen korán, a gyermek természeti ismereteinek alapvetésére, illetőleg a természet iránt való érdeklődésének felkeltésére nézve. Korán megfigyeltetheti vele a nap állását, járását, megmutathatja a nevezetesebb csillagokat az égen, figyelmeztetheti a napok rövidülésére és hosszabbodására, a cserépnövények vagy kerti virágok fejlődésére, a gyümölcsfajták különféleségére forma, szín és íz tekintetében, a környező állatvilágra, és az egyes állatfajok sajátosságaira stb., mindenütt fejlesztve a gyermeknek a természetre vonatkozó szemléletét és tapasztalatát.

Az iskola melletti időben módot adhat a ház a gyermeknek az otthon való kísérletezésre. Erre még oly családokban sem gondolnak eléggé, melyek játkszerekre, esetleg könyvekre is sokat költenek évenként. Ma már a tanszerkereskedésekben számos oly physikai és chemiai kísérletcollectio kapható, melyek e czélra rendkívül alkalmasak. S ez, t. i. a gyermek sajátkezü kísérletezése, oly dolog, melyet az iskola egyelőre nem nyújthat, még pedig már azért nem, mert az iskola, miként már többször hangsúlyoztam, csak közös tanítást ismer, a kísérletezést pedig minden gyermeknek külön kell elvégeznie.

Hasonlóképen sokat tehet a ház a technologiai oktatásra nézve. Már korán lehet a gyermeket, miként már a testi nevelés alkalmával említettem, érzékeinek és kezének gyakorlására szorítani. Mindenekelőtt apróbb kézi szolgálatokat kell vele tétetni, melyeket a gyermek szívesen elvállal. Az a babonás félelem késtől és ollótól is felesleges dolog kellő felügyelet mellett.

Az iskolát kísérő időben a technologiai oktatás kellőmértékű kézügyességi gyakorlás mellett (nem csak az ú. n. női kézimunkákra gondolok itt, hanem a gyalulásra, fűrészelésre, kartonmunkákra stb.) különösen az iparosműhelyek, majd a gyárak látogatása oly feladat, melyet a család sétáin és kirándulásain elvállalhat, itt is mindig a pontos megfigyelésre és ne csupán a pusztá névbetanulásra helyezve a súlyt.

Végül, hogy befejezzem a természeti oktatásról mondandókat, a matematikai oktatásra nézve akarok még néhány megjegyzést tenni. Erre nézve is megvetheti a ház az alapot az iskola előtti időben. Ugyanakkor, midőn a ház környezete minden tárgyának megszemlélésére bírja a gyermeket, nagyon könnyű dolog őt e tárgyak számára, alakjára, esetleg méreteire nézve is — természetesen a legegyszerűbb módon — figyelmeztetni. Hogy szobája, asztala négyszögű, hogy székének ülőlapja esetleg köralakú, hogy testvére egy vagy két fejjel nagyobb nálánál, hogy ötöt kell lépnie az asztal egyik végétől a másikig, hogy az ajtó, az ablak különböző szögek alatt nyílnak, az óra mutatói majd nagyobb, majd kisebb szöget alkotnak, hogy labdája gömbalakú, építőkövei kockák vagy hasábok stb.: mindezt igen korán, játszva tanulhatja meg a gyermek. S evvel minden tekintetben meg van vetve a gyermek matematikai műveltségének az alapja, még pedig a legegyszerűbb módon, t. i. a tárgyakon bemutatva, és nem elvontan, magában véve. Ezen

első matematikai oktatásra, mely igazán majdnem játékszámba megy, és mégis megbecsülhetetlen értékű a későbbi igazi matematikaoktatásra nézve, igen nagy súlyt helyeztek e század elejének nagy pædagogus elmékedői (Pestalozzi, Herbart); külön nevet is adtak neki: a szemlélet abc-jének («ABC der Anschauung») nevezték el.

Az iskolai időszakban alig van a háznak teendője a matematikai oktatás terén. A matematika ma már nem mostohagyermek az iskolának, vagy legalább is az iskolák tanterveinek. Ha az oktatás sikerei e téren többnyire még nem felelnek meg a hozzájuk fűzött várakozásoknak, illetőleg a reá fordított időnek, ennek oka nagyrészt azon teljes készületlenségben, sőt nagymérvű kedvetlenségben is található, melyet a gyermekek e tekintetben e tárgyra nézve magukkal hoznak az iskolába. Van tagadhatatlanul valami rossz hírük a matematikai tanulmányoknak a gyermekekjelőtt; szárazoknak, unalmasoknak stb. hirdetik e tanulmányokat úgy látszik már maguk a szülők is, különösen az anyák; pedig e rossz hírnek semmi okadatolt alapja nincsen, csak értenünk kell hozzá, hogy már jókorán felkeltsük a természet és környezet szemléletén azt, a mit a szó legtágasabb értelmében matematikai érdeklődésnek nevezhetünk.

Ezek után áttérhetek az oktatás harmadik csoportjának, a történelmi oktatásnak megbeszélésére, a mennyiben az a ház körébe tartozik. Ez a csoport az, melyben talán legtöbb teendő vár a családra, és a hol mostanáig legkevésbé teljesíti feladatát. A családból, e kis közösségből, kell ugyanis kiindulnia a nagyobb közösségek iránti érdeklődésnek, mely avval azonos, a mit történelmi érdeklődésnek nevezünk. Mondtuk, hogy e csoportban a szorosán történelmin kívül helyet foglal az is, a mit tágabb értelemben társadalmi érdeklődésnek és másfelől ethikai műveltségnek is nevezünk.

Az idevágó oktatásnak természetesen azon kell kezdődni, hogy a gyermekkel megismertetjük helyét a családban, megismertetjük vele úgy az ő rokonsági viszonyát a család különböző tagjaihoz, valamint ezeket is egymás között, és egyúttal, a mennyire lehet, kezdetleges módon megismertetjük vele e családi viszonyokból folyó jogokat és kötelezettségeket is. Ezután rá kerül a sor a családnak a cselédekhez, a házat szolgáló egyéb munkásokhoz és iparosokhoz való viszonyának elemi ismertetésére. Valamivel ké-

sőbbben megismertetjük a gyermeket családja történetével; története pedig, a gyermekre nézve érdekes története van minden családnak, persze hogy e történetét a családnak ismernie is kell, még pedig jobban, mint a polgári családok ma közönségesen ismerni szokták. Legyen szabad, hölgyeim és uraim, itt egy eszmére felhivnom figyelmüket, melyet egy tanár ismerősöm pendített meg előttem néhány évvel ezelőtt, hogy, t. i. a polgári családok is tart-sák számon törzsfájukat, azaz családjuk tagjainak jegyzékét, vagy legyen a családoknak egy kis krónikás könyvük, melybe az egész családra nézve fontosabb élményeket jegyzik be. A család története iránt való érdeklődésből és hűségből kell, hogy támadjon a traditio iránt való érzék, és majdan ebből fakad a nemzet és az emberiség történelme iránt való érdeklődés is, melyet az iskola van hivatva ápolni.

A család különböző tagjainak élettörténete, a mennyiben az a gyermekek előtt feltárható, önmagától is jár erkölcsi tanulságokkal. Hozzájárulnak még ehhez a mesékből és elbeszélésekből folyó erkölcsi tanulságok is. Én itt erkölcsi tanulságon nem azt a közönséges, lapos és nagyobbára nem igaz morált értem, melyet sokszor szokás a gyermekek előtt hangoztatni, hogy pl. ez jó ember, ezért szereti az Isten és jól megy a dolga; viszont ez rossz ember, és ezért megbüntette az Isten; légy tehát te is jó, majd neked is jól fog menni a dolgod. Ez bizony, hölgyeim és uraim, minden tekintetben a leghaszontalanabb moráloktatás volna, nemcsak azért, mert a morális felfogás nagyon alantas foka, az u. n. eudæmonistikus, kizárólag a földi boldogságra irányuló erkölcsi felfogás jut benne kifejezésre, de már csupán csak azért is, mert az így hirdetett tételek egyáltalában nem igazak. Nagyon jól tudjuk, hogy a földi boldogság és az erkölcsösség közti összefüggés problémájának korántsem ily egyszerű a megoldása, mint e hamis morál hirdeti, és annak elmondásától, a mi nem egészen igaz és biztos, a gyermekkel szemben az erkölcsi kérdések terén legjobban kell óvakodnunk. A mit itt a családi történetek vagy a mesék és elbeszélésekre nézve erkölcsi tanulságon értek, az nem ilyen — bocsánatot e szóért — dadamorál, hanem egyedül csak a működő személyek és jellemek erkölcsi indokainak és viszonyainak pontos felderítése. Hatnak majd e viszonyok maguktól is, nem kell és nem is szabad mindjárt az ú. n. tanulsággal előretolakodni, nem kell mindig példázgatni, és különösen attól kell óvakodnunk, hogy

mindjárt előhozakodjunk magának a gyermeknek viszonyaira vonatkozó összehasonlítgatásokkal. Így a morál nagyon is kellemtelenné lesz, a moralizálás különben sem nagyon gyermekeknek való, és legjobb esetben őket magukat is fecsegő moralistákká teszi. De a tényeken, tettekben mutatkozó morális viszonyok pontos megvilágítása, megértetése mindig hat a gyermek lelkére.

Nagyon korán kell a gyermeket bizonyos jogi fogalmakkal is megismertetni, különösen olyanokkal, melyek jogszemélyekkel, nevezetesen az állammal szemben való kötelességekre vonatkoznak. Erre nézve a család az iskolától alig várhat valamit, már azért sem, mert ennek nincs is alkalma ily jogi tények gyakorlati bemutatására. A szigorú jogérzet nevelésére, azt hiszem, nálunk nem ügyelnek eleget, és innét van az, hogy sokszor találkozunk olyanokkal, kik felebarátaik, mint egyének iránt a legkisebb jogtalanság elkövetésére sem képesek, míg kisebb-nagyobb közösségekkel, vagy épenséggel az állammal szemben sok lelkiismeretfurdalás nélkül is vetemednek nagy jogi sérelmekre. A jogérzet nevelése elhanyagolásának és a belőle eredő jogi műveletlenségnek tudható be, pl. az, hogy nálunk annyi az ember, ki az állammal szemben elkövetett csempészést, például a dohány- és szivarcsempészést bűnnek sem tartja, sőt akadnak, kik e téren gyakorolt fortélyaikkal jó társaságban eldicsekedni is eléggé szemérmetlenek, és nem is kockáztatják vele, hogy onnét eltávolítják őket, mint minden más közönséges csalót vagy tolvajt. Ily jelenségekkel — fájdalom, mindnyájan tudjuk — még eléggé sűrűn találkozunk itt is, ott is. E jogi műveletlenségen segíteni egyesegyedül a ház, a család van hivatva, mert hiszen ő az egyetlen, kit a gyermek, hogy úgy szóljak, birtokjogi ténykedésben láthat. Nagyon érthető ugyan, ha Kant, a jog és erkölcs e szigorú tanítója és a mi modern jogérzésünknek legnagyobb tudományos előkészítője, egyenesen azt kívánta, hogy az iskola tanítson egy kis, az élet legközönségesebb jogeseteire kiterjedő jogi kátét.* Csakhogy ily jogi káté eltanítása a maga elvontságában nem sokat használna, sokkal többet ér a szülei ház példája, a szülei ház szigorúságának mintája. Azt hiszem, alig van erősebben átörökölhető erkölcsi jószág, mint a becsületesség, a jogi lelkiismeretesség.

* Immanuel Kant «Ueber Pädagogik» herausgeg. v. Theodor Vogt. Laugensalza 1883. p. 104.

Miután az előbbieken áttekintettük a történelmi oktatás csoportját, hadd térjünk át az úgynevezett művészeti oktatásra. Legyen szabad itt is néhány általános megjegyzést előrebocsátanom. A művészeti oktatás általában kétfélére irányulhat. Törekedhetik először is arra, hogy a növendéket megtanítsa, hogy a létező műrekeket megismerni, átérteni, élvezni tudja, másodsor pedig arra, hogy a növendéket magát is képesítse valamely művészet gyakorlására. Ha azon általános meghatározást tekintve, melyet az oktatás sajátos feladatáról adtunk, azt kérdezzük, hogy a nevelésnek mint ilyennek a művészeti oktatás melyik oldalával kell többet törődnie, kétség sem lehet az iránt, hogy mi legyen a felelet. Bizonyos, hogy ama definitio értelmében az oktatásnak első sorban a műrekek, azaz a művészetekre vonatkozó culturmunka legkiválóbb eredményeinek, ismertetésére kell irányulnia. Majdnem azt mondhatnók, hogy kizárólag csakis erre kell irányulnia; a művészeti nevelés másik oldalára, mely a művészi productiót célozza, csak annyiban, a mennyiben belőle az emberiség ránk szállott művészeti javainak megértésére és továbbadására okvetetlenül kell. Tudjuk, hogy ez az «annyiban» nem is olyan kevés, és hogy egyes művészetekben, pl. a zenében az embernek már a saját virtuositásának bizonyos magasabb fokára van szüksége, hogy a zene emelkedettebb remekeit élvezni tudja, de a képzőművészet, különösen a festészet remekeire nézve is annál nagyobb, annál értékesebb, annál képzőbb lesz az illetőnek æsthetikai élvezete, minél többet ért maga is a rajzoláshoz vagy festéshez. De tudnunk kell, hogy a művészeti virtuositás fejlesztése semminemű körülmények között nem lehet a nevelésnek, mint ilyennek, a feladata. Mondtam ugyan, hogy a háznak az iskolával szemben épen az egyéniség nevelése, az egyéni tehetségeknek is fokozottabb tekintetbevétele a feladata. S rámutattam arra is, hogy épen abban, a mit művészetnek nevezünk, jutnak bizonyos egyéni tehetségek leginkább kifejezésre. Nagyon sajnálnám azonban, ha az egyéniség e nevelésére vonatkozó szavaimat úgy értették volna, mintha én azt tartanám a házi nevelés feladatának, hogy ott, a hol bizonyos egyéni tehetségeket lát, ez egyéni vonásokat minél erősebben fejleszse. A mit én egyéniség nevelésén értek, azt inkább az egyéni gyengék pótlásának gondolom, nem pedig esetleges egyéni tehetségek vagy hajlamok túltengetésének. S ép ezért nem ajánlhatom egyes művészi tehetségek túlságos ápolását a nevelés ideje alatt.

A nevelésnek nem lehet feladata a szellemi egyéniség bármely pontjára nézve nagy kiemelkedéseket, «szellemi púpokát», dara-bosságot nevelni, neki mindenfelé terjedő, egyenletes, összhangzó műveltséget kell teremtenie, és ettől még egyes egyéniségek többé-kevésbé nagy művészi tehetségei kedvéért sem szabad eltérnie. A ki gyermekét nagyon is korán, azaz a nevelés ideje alatt, tehát körülbelül az iskolai idő végeig specialiter valamely művészetben virtnozzá nevelte, az — ez szilárd meggyőződése — egyáltalában nem nevelte. A ki gyermeke idejéből a nevelés ideje alatt naponként 4—5 órát fordított — mint néha látjuk — valamely művészet tanulására, legyen az festészet, zene, ének vagy akármi más, annak tudnia kellene, hogy előre lemondott róla, hogy gyermekét a szó-szoros értelmében nevelte. Az a gyermek, a ki így nevelkedett — azt hiszem — csak igen nehezen, csak igen nagy erkölcsi küzdelmek, esetleg nagy erkölcsi veszteségek árán fogja megállhatni helyét a közösségben, azon nagy erkölcsi közösségben, a melynek számára tulajdonképen nevelkedett. De a mikor így óva intek arra nézve, hogy az egyéni tehetségnek a művészet terén ne kedvezzünk túlságosan, figyelmeztetnem kell arra is, hogy másfelől nincs jogunk senkit sem, még azt sem, ki egyáltalában nem mutat arravalóságot, egészen kivonni a művészeti oktatás bizonyos átlaga, vagy, mondjuk, minimuma alól, sőt ellenkezőleg mindenkinek egyformán alkalmat kell adni reá, hogy rajzolni, mintázni, zenélni, énekelni stb. tanuljon. S erre nézve, miként már említettem is, épen a ház tehet legtöbbet, ép azért, mert e tárgyak is többnyire egyéni, külön oktatást kívánnak.

Nem bocsátkozhatom nagyon a részletekbe, de mégis szeretnék egyet-mást külön a képzőművészetekre, a zenére és a színházra nézve, mely utóbbiról szintén e helyt kell megemlék ezünk, mondani.

A képzőművészetek dolgában annyi bizonyos, a ház rendesen sokkal kevesebbet tesz, mint a mennyit tehetne. Már korán az iskolaelőtti időszakban gondoskodhatunk a gyermek műizléséről a gyermekszoba bizonyosfokú művészi berendezése, falainak igazi nagy műreemek másolataival való díszítése, művészeti szempontból kifogástalan képeskönyvek használata útján stb. Mihelyt a gyermek iskolába jár, a ház feladata gondoskodni róla, hogy a gyermek mindazokat a műkincseket, melyek lakóhelyén vagy vidékén található, lassanként megismerje. Hogy itt a fővárosban is

felnövekednek u. n. művelt családok gyermekei, kik iskolaidejük végeztéig nem voltak soha az Eszterházy-képcsarnokban, sőt hogy ezek korántsem tartoznak a ritka kivételek közé: ez egyike a legkedvezőtlenebb jelenségeknek fővárosunk műveltségi viszonyainak szempontjából.

A mi a zenét és az éneket illeti, ezekre nézve épen a lélekre való nagy elementáris hatásuk miatt nem lehet a nevelés, azt hiszem, eléggé óvatos. Épenséggel nem akarok ugyan igazat adni Lockenak abban, hogy ő a zenét az ügyességek sorában majdnem utolsó helyre teszi, kevesebbre becsülvén azt a táncznál, a vívásnál stb.* Magam is másokkal együtt bizonyos barbárságot találok Locke e felfogásában. A zene, ebben nem kételkedhetünk, ép oly tiszteletre méltó művészet, mint bármelyik más, és ép oly fontos helyet foglalt el mindig és mindenütt a culturnemzetek műveltségében, mint más műveltségi ágak, sőt az ókorban ép a zenei oktatás tette a nevelés egyik főgerinczét. De épen az ókor legnagyobb gondolkodói, Platon és Aristoteles, kik egyébiránt a zenei műveltség fontosságát eléggé méltányolni tudták, egyszersem óvtak is a zene lélekbontó befolyásától. Aristoteles egyenesen kimondta, hogy az a férfit, ki túlsokat foglalkozik a zenével, nagyon bajosan fogja kellően megállhatni helyét az állami közösségben; ő ugyanis bizonyos puhító, enerváló hatást tulajdonít a zenének. Platon pedig azt mondja egy helyen, hogy az új melódiák szerzését és tanulatását törvény útján kellene szabályoztatni, mert azt hiszi, hogy új melódiák hatása könnyen valóságos forradalmi lázba ejtetheti a lelkeket, és forradalmak a zenestylusban könnyen vonhatnak maguk után forradalmakat az állami életben. Azt hiszem, hölgyeim és uraim, hogy a nagy görög gondolkodók kijelentéseiből csakugyan levonhatjuk azt a következtetést, hogy miután a zenének ily nagy hatása van az emberi lélekre, nagyon óvatosan kell vele bánni, és talán itt is arra ügyelni, hogy ne tanultassuk gyermekeinkkel egy és ugyanazon időben a legellentétesebb stylusú vagy hangulatú zeneműveket. Az a nagyobb egyenletesség, melyre még az irodalmi olvasmányok egymásmellett és egymás után való rendjében szoktunk törekedni, bizonyára a zenére nézve is volna szükséges, nehogy a lélek a zene hullámai által ragadtassék

* L. John Locke «Gedanken über die Erziehung» Eingel. v. E. v. Sallwürk Langensalza 1883. p. 214 és 215.

végletről-végletre. Bátran állíthatjuk, úgy hiszem, hogy a nagyon sokat és nagyon különfélét zenélők lelkén bizonyos nagy egyenlőtlenség észlelhető: az, a mit közönségesen szeszélyességnek nevezünk. Azt hiszem, a zenének és az éneknek tulajdonképi hivatása a családban az volna, hogy bizonyos ünnepeket, családi, felekezeti, esetleg nemzeti ünnepeket kíséren a maga külön, nagyhatású kifejezőmódjával, mert csak így kapja meg a zene az őt megillető helyet az erkölcsi közösség szolgálatában. A mennyi erre szükséges, csakis annyi az, a mit minden ház, minden gyermek számára kötelezőnek kell tekintenünk; a mi ezen túl esik, az a gyermek rendes foglalkozási körében joggal helyet nem foglalhat, avval csak, ha a gyermeknek úgy tetszik, szabad idejében, minden egyéb dologtól egészen szabad idejében foglalkozhatik.

A mi végre a színházat illeti, talán felesleges is hangsúlyoznom, hogy annak a gyermek első 13—14 évéből egészen hiányoznia kell. Csak akkor, a midőn az iskola foglalkozik a drámával, a mi körülbelül a gyermek 15 éves korára esik, vihetjük a színházba is; de akkor is csak az igazán klasszikus, örökértékű darabokhoz, de talán még ezekhez se túlságosan sűrűn. A színház látogatása folytán minden fogékony lélek, még a felnőtteké is, a legnagyobb affectusba kell hogy jusson; affectusok, indulatok, izgatottság keltesétől pedig a gyermek lelkét a meddig, és a mennyire csak lehet, meg kell óvnunk.

Végül még a vallásoktatásról, mint az oktatás ötödik csoportjáról is akarok röviden szólni. Röviden, mondom, azért, minthogy a vallásoktatás, miként előadásom elején említettem, benne foglaltatik bizonyos tekintetben minden oktatásban. De mondtam, hogy azért mégis külön helyet kell számára kijelölnünk és pedig különösen a házi nevelés szempontjából, mert szorosan az ő feladata a felekezeti vallásoktatás. Ennek ugyanis, erős meggyőződésemszerint, kizárólag a családban van helye; az iskolában, miként már első, bevezető előadásom általános természetű tételeiből kitűnik, csak az iskola elvi álláspontjától való eltérés mellett foglalhat helyet. De annál inkább, kettőzött erővel és buzgósággal kell a háznak a felekezeti vallásoktatásra ügyelnie. Korán kell a gyermeket, a mennyire csak az illető felekezeti élet szabályai megengedik, azon vallásos cselekedetek körébe belevonni, melyeket a család gyakorol, minők az imádkozás, nyilvános istentisztelet, böjt stb. Neki a felekezeti vallásosságot, mint minden egyéb családi traditiót, át

kell venni szüleiktől: erről gondoskodni a szülék kötelessége. Nevetéses dolog volna azt követelni a szüléktől, hogy gyermekeket vallásosabbá neveljék, mint a minők ők maguk, hogy azt oly valósi actusokra szorítsák, melyeket ők maguk sem tartanak meg. Ez csak tettetésre, korai kételyekre, mindenféle lelki dissonantiára vezetne. De bűn, valóságos bűn, ha a szülék, miként gyakran történik, igenis részt vesznek bizonyos vallásos, felekezeti jellegű actusokban; de gyermekeiket nélküle növekedtetik fel, még pedig ilyennemű megokolással: «azoknak már nem kell, azok már más kor gyermekei». A családnak, azaz a szüléknek tudniok kell, hogy azt, a mit ők felekezeti hitvallásukból folyó kötelességüknek tartanak, azaz a maguk erkölcsi értékű lelki jószágának, azt nekik lehetőleg teljesen át kell szállítaniok gyermekeikre is.

Evvel befejezem a házi oktatásra vonatkozó előadásomat. Jövő és egyszersmind utolsó előadásomban a házi nevelés harmadik nagy csoportja, az erkölcsi nevelés fog bennünket foglalkoztatni.

WALDAPFEL JÁNOS.

COMENIUSNAK EGY ISMERETLEN MŰVE.

Mottó: A művészetek művészete, vezetni (nevelni) az embert, a legmesteribb és legállhatatlanabb teremtményt.
Nazianzenus.

Általános nálunk a panasz, hogy pædagogiai irodalmunk — értem a tudományos műveket — igen szegény. Eredeti pædagogiai munkánk alig van, az idegenekből pedig szintén kevés van lefordítva. Comenius «Didactica Magná»-ja Németországban már talán négyféle fordításban forog közkezen, s ezekből az egyik, melynek fordítójára a kritika azt mondta, hogy nem tud latinul, már a tizedik kiadásban jelent meg. Hát még a jobbak? És nálunk e jeles munka sincs lefordítva. Pedig ha valamely külföldi pædagogus, akkor Comenius az, ki megérdemli, hogy lefordíttassék magyarra.

A berlini Comenius-Társaság egy tudós tagja, dr. Kvacssala János hazánkfia, dorpati egyetemi tanár, fáradságot nem ismerő szorgalommal gyűjt minden Comeniusra vonatkozó adatot.* És

* A Comeniusra vonatkozó adatok gyűjtése végeztett tanulmányutjáról 1895 január 12. számolt be a szt.-pétervári Pædag. Museum Comenius-osztályában.